

Željko Tomičić

UDK: 902(497.525.2)

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/m8vqrtzd29>

Izvorni znanstveni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 13. 6. 2018.

SUHOPOLJE – KLIŠKOVAC – PRIMJER SPAŠENE PROŠLOSTI ZA BUDUĆNOST

Sažetak

Uključena u interdisciplinarni znanstveni krug, suvremena arheologija ostvaruje zamjetna postignuća. U duhu naslova znanstvenostručnog skupa – *Spašena prošlost za budućnost* – autor oblikuje sažetu sliku višeslojnog arheološkog kulturno-povijesnog nalazišta pokraj podravskog naselja Suhopolja na položaju *Kliškovac*. U središtu autorova zanimanja bio je toponim *Klisa*, sadržan u mjestopisu *Kliškovac*, koji je očuvao uspomenu na postojanje srednjovjekovne sakralne građevine (lat. *ecclesia*) i naselja (*vac* – *vas* – selo), jamačno žrtava osmanskih osvajanja Slavonije početkom 16. stoljeća. Srednjovjekovne su crkve diljem prostranog Osmanskog Carstva dobile nazive *klisa* ili *kilisa* od izvornog romanskog grecizma *ecclesia*. Pojedinačni arheološki nalazi i ostatci kostura u profilu željezničke pruge kraj Suhopolja odredili su pouzdano mjesto arheoloških i multidisciplinarnih istraživanja koja su u razdoblju 2005. – 2009. potvrdila autorovu pretpostavku o postojanju srednjovjekovne crkve i pripadajućega groblja s tri horizonta pokapanja te obližnjeg srednjovjekovnog naselja. Istraživanja *Kliškovca* obuhvatila su: usporedna daljinska interpretiranja, geofizička snimanja, povijesna traganja za mogućim ojkonomom, odnosno patronimikom, bioantropološke analize, numizmatičko interpretiranje, detaljno digitalno dokumentiranje, konzervatorsku obradu raznolike građe (kovine, keramika, kamen) te znanstvenu, izložbenu i publicističku djelatnost. Arheološko traganje rezultiralo je dragocjenim spoznajama koje su zapravo spasile sliku djelića prošlosti (10. – 16./17. stoljeća) Slavonije, koja je vrednovana u našem trenutku za budućnost, u kojoj se valja nadati nastavku istraživanja, zaštiti i predavljanju nove dodane vrijednosti turističkoj ponudi. Važno je da su se u spomenutom procesu traganja za prošlošću uz nositelje istraživanja, javni znanstveni Institut za arheologiju Republike Hrvatske, prepoznali Općinsko poglavarstvo Suhopolja, Zaklada za znanost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Ministarstvo znanosti i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske te Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Požezi.

Ključne riječi: Suhopolje; toponimija; *Kliškovac*, crkva i groblje; srednji vijek; novi vijek; arheologija; antropologija.

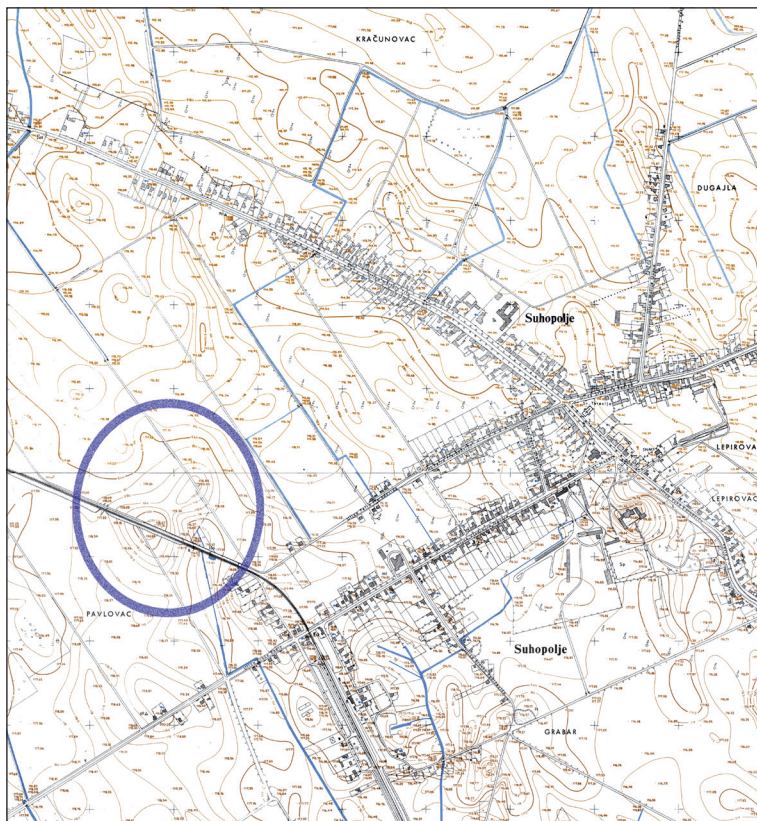
Uvodne napomene

U razdoblju 2005. – 2009. godine ekipa s javnog znanstvenog Instituta za arheologiju iz Zagreba provodila je sustavna pokusna arheološka iskapanja na položaju *Kliškovac*, poznatom u pučkoj predaji i kao *Turski grad*. Nalazište je otkriveno tijekom terenskog obilaska ekipe Instituta za arheologiju (Zagreb) i Gradskog muzeja Virovitica godine 1989. na blagom koničnom brežuljku, pokraj kote 121,06 m, smještenom jugozapadno od općinskog središta Suhopolja u usjeku željezničke pruge. Zanimanje za to važno nalazište potaknuo je osebujni toponim *Kliškovac* (Tomičić 1997: 73, sl. 52; 2009). Daljnja su rekognosciranja tijekom 2004. još jasnije uputila na potrebu za nužnim sustavnim zaštitnim arheološkim istraživanjima (Tomičić, Jelinčić 2006: 40; Tomičić 2009: 232-233).¹

Nalazište se prostire na više od 3 ha površine, ali je, nažalost, još od 1885. godine, većim dijelom presječeno izgradnjom usjeka za trasu željezničke pruge Virovitica – Slatina – Osijek, zapadno od cestovnog prijelaza preko pruge (karta 1). Prve podatke o postojanju tog nalazišta zahvaljujemo Stjepanu Tompaku, ljekarniku, mještaniu Suhopolja, koji je još godine 1913. Arheološkome muzeju u Zagrebu darovao dvije ranosrednjovjekovne brončane karičice sa S-petljom, s tipološkim obilježjem bjelobrdske kulture, te zbirku numizmatičkih nalaza prikupljenih na položaju *Kliškovac* i na području Suhopolja. Tompak je najvjerojatnije nalaze nakita otkrio u usjeku pruge u kojem su se mogli prepoznati položaji pojedinih grobova. Ti su pokretni arheološki nalazi upućivali na postojanje groblja i neposredno su potaknuli spominjana rekognosciranja. Zanimljive pojedinačne, ali i skupne nalaze novca iz *Turskoga grada*, tj. iz Suhopolja i okolice, obradio je Ivan Mirnik (Mirnik, 1986).

Pionir naše arheologije Šime Ljubić i prvi ravnatelj Narodnog muzeja u Zagrebu, u blizini sela Terezovca, današnjeg Suhopolja, navodi jedan lokalitet s nalazima žarnih grobova (Ljubić, 1885: 164). Iz okolice Suhopolja, tj. između sela Gačišta i Budakovca, otkrivena je godine 1871. ostava srebrnih frizaških pfeniga, frizatika te zlatnoga i srebrnog nakita. Sporan je datum zakopavanja skupnog nalaza u razdoblju 1230. – 1261. godine (Mirnik, 1986: 107, 110). S područja Terezovca – Suhopolja u stručnoj je literaturi poznat i pojedinačni nalaz slavenskog denara bana Henrika (1269. – 1270.), iznimno važan za nacionalnu numizmatiku, otkriven prije godine 1913. također u gradu *Kliškovcu* (Mirnik, 1986: 111). Josip Tompak iz Suhopolja darovao je godine 1913. Arheološkome muzeju u Zagrebu i srebrni salzburški pfenig nadbiskupa Eberharda II. (1200. – 1246.) (Mirnik, 1986: 111).

¹ Koristim prigodu da se najsrdačnije zahvalim svim kolegama sudionicima projekta istraživanja *Kliškovac* na izuzetnom zalaganju u interdisciplinarnom nastojanju razotkrivanja ovog slojevitog lokaliteta koji preko današnjeg trenutka spaja prošlost sa budućnošću.

Karta 1. Položaj nalazišta Kliškovac u odnosu na Suhopolje (mj. 1 : 25.000).

Dosadašnja arheološka istraživanja na položaju *Kliškovac* potvrdila su opravdanost pretpostavke arheologa o postojanju višeslojnoga kosturnoga groblja na redove, ali i tragova tlorisa građevinskih struktura zidanih od masivnih opeka te pokretnih arheoloških nalaza različitih vrsta (Tomičić, Jelinčić, 2011). Dosad je otkriveno 145 grobnih cjelina, koje se na temelju analize pokretnih nalaza mogu opredijeliti u tri horizonta pokapanja koji obuhvaćaju vremenski raspon 11. – 15. stoljeća (Tomičić, Jelinčić, 2011: 47-127). Grobovi pokazuju u pravilu orijentaciju pokojnika u smjeru zapad (glava) – istok (noge). To dokazuje vertikalnu i horizontalnu slojevitost groblja, odnosno njegovo dugotrajno korištenje, a vjerojatno i postojanje određene rodovske povezanosti. Istraživanja su dokazala i veliku gustoću ukopa na relativno maloj površini. Pokretni inventar otkriven je u relativno brojnim grobnim cjelinama. Postojanje groblja s kontinuitetom pokapanja od svršetka 11. do svakako svršetka 15., a možda i početka 16. stoljeća, praćeno je i posebice vrijednim nalazima građevinskih struktura koje su dokazale postojanje ranije pretpostavljenog sakralnog

objekta, građenog od masivnih opeka. Unutar i uokolo crkve, koja je nalazištu podarila i naziv *Kliškovac*, obavljano je pokapanje, ali su i ispod otkrivenog tlorisa dokazani najstariji grobovi koji pripadaju zacijelo *horizontu* I.

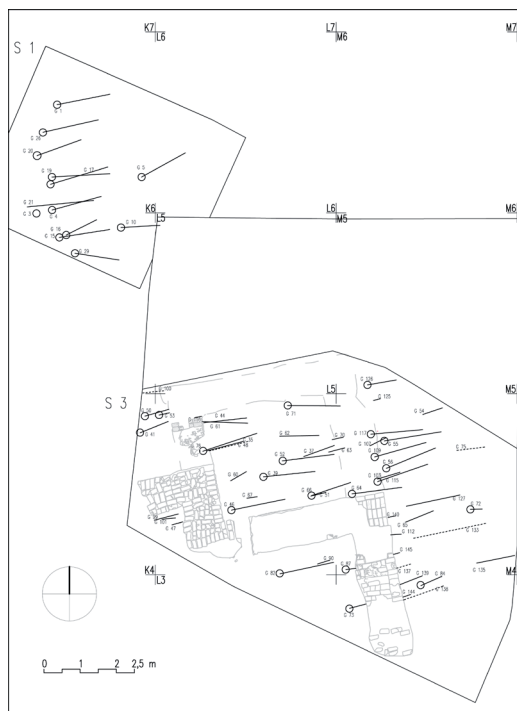
Arheološka istraživanja na položaju Suhopolje – *Kliškovac* popraćena su i spoznajama pribavljenim bioantropološkom analizom sveukupnog antropološkog fundusa, koja je provedena u Odjelu za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Ta su istraživanja dokazala nasilno stradanje dijela populacije iz nedalekog srednjovjekovnog sela (Šlaus, 2005; 2007a; 2007b; Šlaus et al. 2008; 2009). Usporedno su na dijelu arheoloških nalaza provedena vrlo precizna datiranja pomoću radioaktivnog ugljika (^{14}C), u specijaliziranom laboratoriju za radioizotopska istraživanja u Kielu (Njemačka) i u Miamiu u Floridi, u SAD-u.

Stratigrafija groblja

U stratigrafiji groblja Suhopolje – *Kliškovac* mogle su se izdvojiti tri uzastopne etape popunjavanja koje su označene kao *horizont* I, II i III (Tomičić, Jelinčić, 2011: sl. 48, sl. 94, sl. 191). Zbog višeslojnog karaktera groblja, osvrćemo se u nastavku temeljitije samo na *horizont* I.

Najstariji *horizont* I čini zapravo bjelobrdsku fazu popunjavanja groblja, koja se datira od svršetka 10., odnosno 11. stoljeća do 1250. godine, a u kojoj je istražen ukupno 41 grob. Razdoblje oko 1250. – 1400. obuhvaća 61 grob označen kao *horizont* II, dok *horizont* III obuhvaća 21 grob iz 15. stoljeća, kada je bila u funkciji crkva otkrivena tijekom arheoloških istraživanja. Potkraj 15. stoljeća prestaje se vjerojatno koristiti gotička crkva i pojavljuju se slojevi iz 16. stoljeća, kada zapravo prestaje pokapanje na položaju *Kliškovac*. Tada, tj. u 16. stoljeću, kao dio pretpostavljenog kasnosrednjovjekovnog naselja pojavljuje se na nalazištu poluukopani objekt s ognjištem i stupovima te dvije jame. Nakon sredine 16. stoljeća uslijedio je požar i razgrađivanje ostatka crkve.

Grobovi *horizonta* I raspoređeni su unutar građevinskih struktura crkve (sl. 1), kao i sjeverozapadno, izvan njezina tlorisa u istraženom dijelu (grobovi: 22, 23, 28, 30, 31 i 33). Pri rasporedu grobova primjećuju se naznake redova. Svi su grobovi orijentirani zapad – istok (glava na zapadu, tijela položena na leđa, a u većini grobnih cjelina pronađen je samo loše očuvan kostur). Pokapanje općenito u svim horizontima pokazuje kršćanske odlike. Razlog za uvrštavanje grobnih cjelina u taj horizont na temelju je stratigrafskih odnosa, pojedinih nalaza te uvjetno i ^{14}C datuma. Iz tog je razdoblja istražen ukupno 41 grob. U 6 grobnih cjelina otkriveni su nalazi nakita (grobovi: 33, 77, 80, 91, 92 i 122).

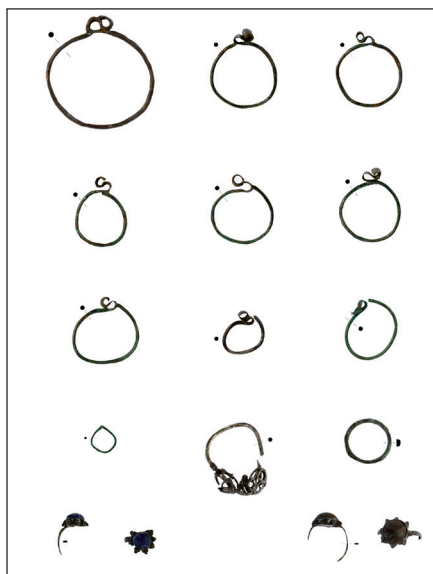
Slika 1. Tlocrt lokaliteta s prikazom grobova *horizonta* I
(Prema Tomičić, Jelinčić, 2011: sl. 48; izradile Kristina Turkalj
i Nela Kovačević)

Prije osvrta na grobne cjeline u kojima su pronađeni nalazi priloženi pokojnicima treba svakako istaknuti važan podatak da je tijekom početka istraživanja slučajno pronađen rimski kasnoantički brončani novčić s kružnom rupicom (sl. 2), što dokazuje da je bio nošen, vjerojatno kao dio ogrlice (Tomičić, Jelinčić, 2011: 132, kat. br. 24). Novčić se inače pripisuje emisiji iz posljednje dvije godine vladavine cara Konstantina I. Velikog (306. – 337.), vjerojatno jednoga od njegovih cezara. Spomenute su ogrlice s bušenim novčićima kao privjescima karakterističan dio nakita unutar bjelobrdske kulture. Podsjetimo se takvih primjera s groblja Bijelo Brdo II koje Brunšmid navodi u grobovima 63, 80, 81, 128, 148 i 183 (Brunšmid, 1904: 56, 58-59, 64. 66, 72; Tomičić, 1991), kojima je dana oznaka tip T.44a. Nalaz rimskog novčića upućuje na blizinu nekog antičkog nalazišta, jer je u grobu 58 pronađen još jedan kasnoantički primjerak (MIA 4: 132, kat. br. 25).

Slika 2. Kasnoantički rimski novac iz doba vladavine cara Konstantina I. Velikog (prema: Ilkić, 2011)

Unutar pouzdanog arheološkog konteksta u *horizontu* I otkriveni su metalni nalazi u inventaru grobova: 33, 77, 80, 91, 92 i 122, prikazani na T. 1 (Tomičić, Jelinčić, 2011: 141, T. 1). Iznimku predstavlja brončana karičica raskovane narebrene S-petlje, pr. 2,3/2,7 cm (Tomičić, Jelinčić, 2011: 141, T. 1: PN 63), koja je pronađena slučajno kao površinski nalaz na sjeveroistočnom obodu zone istraživanja.

T. 1. Metalni nalazi iz grobova *horizonta* I (prema: Tomičić, Jelinčić 2011: 141, T. 1)

Katalog grobova - *horizont I* (Bijelo Brdo, 1000. – 1250.)

Grob 33. (T. 1. – PN. 17-PN. 21.4). Ženska osoba starosti između 20 i 25 godina (Šlaus 2007a: 9; 2007b: 6). Uz lijevu sljepoočnu kost nađena je jedna željezna S-karika (T. 1: PN 17) i dvije brončane S-karike (T. 1: PN 18: 1, 2) a uz desnu sljepoočnu kost četiri brončane S-karike (T. 1: PN 21: 1-4). Karike su okrugla presjeka. PN 17 – vis. 5,1 cm; pr. 4,0/4,5 cm; deb. žice 0,2 cm; PN 18.1 – vis. 3,3 cm; pr. 3,0/3,1cm; deb. žice 0,2 cm; PN 18.2 – vis. 3,4 cm; pr. 3,3/3,4 cm; deb. žice 0,2 cm; PN 21.1 – vis. 3,3 cm; pr. 2,2/2,5 cm; deb. žice 0,2 cm; PN 21.2 – vis. 3,6 cm; pr. 2,5/2,8 cm; deb. žice 0,2 cm; PN 21.3 – vis. 3,5 cm; pr. 2,7 cm; deb. žice 0,2 cm; PN 21.4 – vis. 3,3 cm; pr. 2,5/3,0 cm; deb. žice 0,2 cm. Datiranje groba 33 pomoću radioaktivnog ugljika ¹⁴C je (Σ cal Ad 1017 – 1045 do Σ cal AD 994 – 1052).

Grob 77. (sl. 3). Kostur djeteta starosti između 11 i 13 godina (Šlaus et al. 2009: 9). Na prstima desne šake uočen je trag oksida. U visini zdjelice, na prstu pokojnika pronađen je srebrni prsten s krunom u koju je umetnuto stakleno zrno tamnosmeđe boje (T. 1: PN 65). Obruč prstena trakasta je oblika, djelomično očuvan. Raskucani krajevi obruča čine krunište za okruglu, ispupčenu krunu. Ukras krune sastavljen je od tri granule raspoređene u obliku obrnutog trokuta. Oč. vis. obruča 1,7 cm; deb. obruča 0,1 cm; pr. krune s ukrasom 1,4 cm.

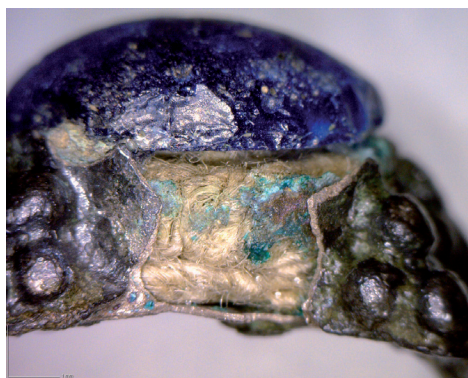

Slika 3. Grob 77. Srebrni prsten s krunom (prema MIA 4: 141, tab. 1: PN 55)

Grob 80. (sl. 4). Kostur muške osobe starosti između 25 i 35 godina (Šlaus et al. 2008: 18). Pokraj lubanje pronađena je brončana karika okrugla presjeka (MIA 4: sl. 60: 1), vjerojatno oštećena S-karika pr. 1,2/1,4 cm (T. 1: PN 53). U zapuni groba pronađen je srebrni prsten s krunom u koju je umetnuto zaobljeno plavo zrno poludragulja lazurita (Lapis Lazuli) (sl. 4). Ispod lazurita nalazi se tkanina (sl. 5). Obruč je trakasta oblika, djelomično očuvan. Raskucani krajevi obruča čine krunište za okruglu, ispučenu krunu. Ukras krune sastavljen je od tri granule raspoređene u oblik obrnutog trokuta. Oč. vis. obruča 1,5 cm; deb. obruča 0,1 cm; pr. krune s ukrasom 1,3 cm (MIA 4: sl. 60: 2) (T. 1: PN 55).

Slika 4. Grob 80. Srebrni prsten s laziritom (MIA 4)

Slika 5. Grob 80. Tkanina umetnuta pod lazirit (MIA 4)

Grob 91. (sl. 6). Grobna raka bila je ovalna oblika. Loše očuvani kostur muške osobe starosti između 35 i 45 godina (Šlaus et al. 2008: 23). U zapuni je pronađena srebrna S-karika. Vis. 2,0 cm; pr. 1,9/1,3 cm; deb. žice 0,15 cm (MIA 4: sl. 61; T. 1: PN 59).

Slika 6. Grob 91. Srebrna karika sa S-petljom (prema: MIA 4: 67, sl. 61)

Grob 92. (sl. 7). Očuvan je samo zapadni kraj groba s kosturom odrasle osobe kojoj se zbog vrlo loše očuvanosti nije mogao odrediti spol (Šlaus et. al. 2008: 24). U zapuni groba pronađena je trojagodasta srebrna košarasta naušnica ukrašena granulacijom i filigranom (T. 1: PN 56). Karika je kružna presjeka, otvorena. Dimenzije: 1,9 x 1,9 cm, deb. karike 0,3 cm (sl. 7).

Slika 7. Grob 92. Srebrna košarasta naušnica (prema MIA 4: T. 1, PN 56)

Grob 122. Kostur je vrlo loše očuvan. Pripada djetetu starosti između 2 i 6 godina (Šlaus et al. 2009). Na prstu pokojnika pronađen je brončani prsten D-presjeka. Pr. obruča 2,2 cm, deb. obruča 0,2 cm (MIA 4: T. 1: PN 68).

Izvan pouzdanog arheološkog konteksta otkrivena je jedna od vrsta srebrnih denara kralja Kolomana (1095. – 1116.) (sl. 8 i sl. 9), što predstavlja izuzetno dragocjen nalaz zbog činjenice da slični primjerci nisu česta pojava na području Hrvatske (MIA 4: 131, bilj. 2). Denar je veličine 11,3 mm i težine 0,219 g (MIA 4: 132, kat.br. 26, PN 19). U literaturi se navodi jedan Kolomanov denar iz Sotina (Ilkić, 2007: 281, kat. br. 16, T. 2: 8a-b), odnosno skupni nalaz Kolomanova novca iz Donjih Lepura (Jakšić, 1998: 274). U novije doba registrirano je više primjeraka Kolomanovih denara na tlu Dalmacije s osam lokaliteta u sjevernoj Dalmaciji (Ilkić, 2017: 155).

Slika 8. Avers srebrnog denara kralja Kolomana (1095. – 1116.)
(prema MIA 4: 132, kat. br. 26)

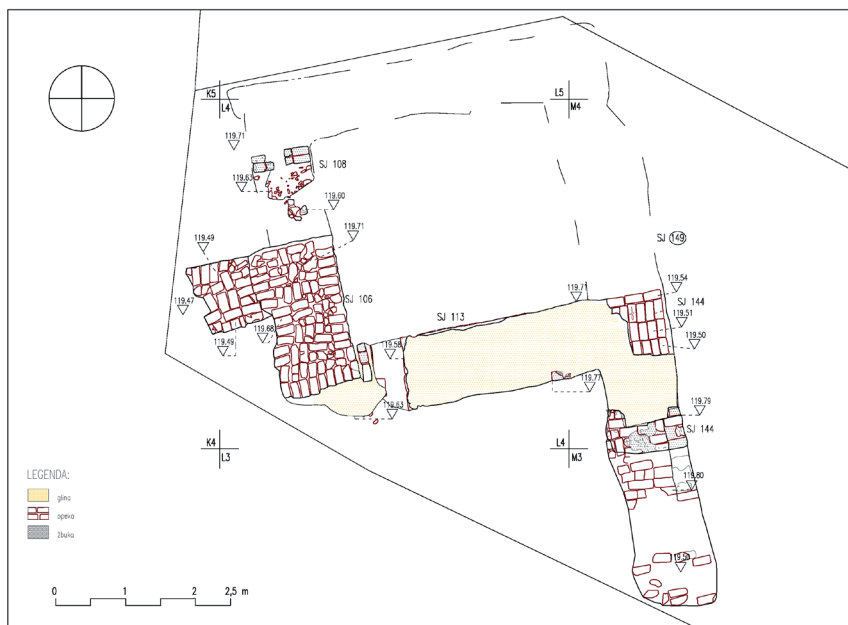

Slika 9. Revers srebrnog denara kralja Kolomana (1095. – 1116.)
(prema MIA 4: 132, kat. br. 26)

Zaključna razmatranja

Arheološkim i interdisciplinarnim istraživanjima u razdoblju 2005. – 2009. godine dokazano je postojanje srednjovjekovnog nalazišta *Kliškovac*, koje je prethodilo nastanku Terezovca, odnosno Suhopolja. Početci života toga naselja, na temelju otkrića groblja i crkve, sežu pouzdano u 11. stoljeće, ali je prvotno selo moglo postojati još ranije u 10. stoljeću, jer su pokapanja otpočela u najstarijem horizontu groblja potkraj 10. i početkom 11. stoljeća. Kada je nastupio prvi prekid života, odnosno pokapanja, može se samo pretpostaviti. Bilo je to, vrlo vjerojatno, zbog mongolske provale godine 1242. Tu dihotomiju u životu ruralne zajednice, odnosno pokapanju na rodovskom kosturnom groblju na redove, potkrepljuje nalaz ranije spomenutog salzburškog frizatika iz *Terezovca* – Suhopolja (Mirnik, 1986: 111), odnosno prije svega skupni nalaz frizaških pfeniga iz Gačišta (Mirnik 1986: 107, 110). Povlačenjem Mongola (1242.), nakon krvave, ali kratkotrajne povijesne epizode Europe, obnavlja se u doba vladavine ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. i njegovih nasljednika život u opustošenom kraljevstvu, pa tako i u naselju koje tek nakon što su ga opustošili i zaposjeli Osmanlije, poznajemo pod toponimom *Kliškovac*. Povijesna vrela šute o nazivu tog naselja, što, dakako, osiromašuje predodžbu o tom svakako važnom središtu koje najkasnije potkraj 14., ali svakako početkom 15. stoljeća, dobiva i sakralnu građevinu (sl. 10 – 12). Unutar te crkve (lat. *ecclesia*) i uokolo nje oblikuje se groblje koje pokazuje znatnu gustoću ukopa. Grobovi su prepoznati, kako je ranije istaknuto, unutar tri uzastopna horizonta popunjavanja groblja (sl. 13). *Horizont I* s obilježjem bjelobrdске kulture koji obuhvaća razdoblje od sredine 11. stoljeća do oko 1250. godine. Potom slijedi *horizont II* (1250. – 1400.), odnosno *horizont III* (1400. – 1500.) (sl. 14).

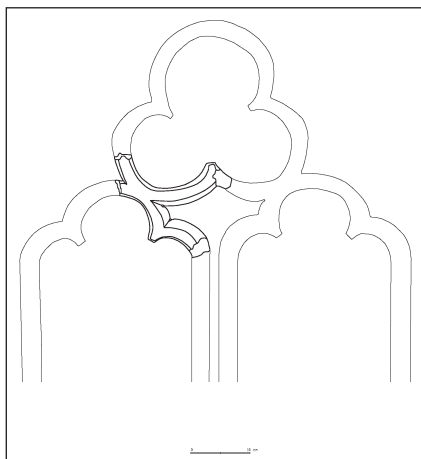
Dakle, potvrđeno je pretpostavljeno postojanje srednjovjekovnoga groblja i položaja dijela tlorisa građevinskih struktura – crkve izgrađene početkom 15. stoljeća s tri horizonta pokapanja u kontinuitetu od sredine 11. stoljeća, najvjerojatnije do razdoblja osmanske opasnosti. Definirana je pravokutna sjeverna prostorija kojoj su tijekom gradnje usjeka za trasu željezničke pruge potkraj 19. stoljeća presječeni dijelovi zidova južne prostorije.

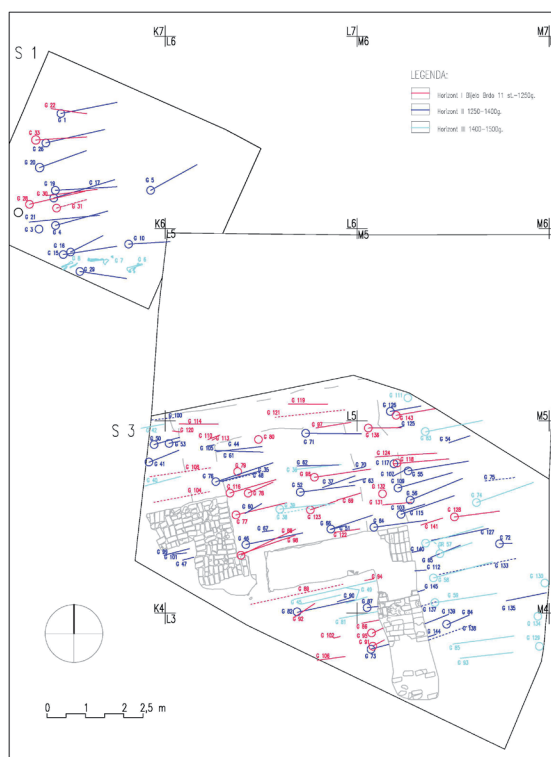
Slika 10. Tloris arhitekture: temelja i negativa zidova sakralnog objekta (prema: MIA 4, sl. 36)

Slika 11. Kameni ulomak mrežišta gotičkog prozora crkve iz 15. stoljeća na položaju Kliškovac (snimio: Hrvoje Jambrek, prema: MIA 4: sl. 2)

Slika 12. Rekonstrukcija gotičke bifore otkrivene na položaju Kliškovac (crtež Suzana Čulo)

Slika13. Groblje Kliškovac s horizontima pokapanja oko crkve I, II i III

Slika 14. Metalna nauglica kasnosrednjovjekovne nabožne knjige s kraja 15. stoljeća (snimio H. Jambrek, prema MIA 4, sl. 5)

Nadalje, značajni dijelovi arhitekture koja se prostire na velikoj površini susjedne parcele s južne strane pruge definirani su tijekom 2008. godine. Geofizičko istraživanje i arheološki obilazak potvrdili su jasne tragove velikoga spomeničkog kompleksa, koji s arheološkim segmentom istraženim do sada tvori logičnu cjelinu. Unutar toga južnog kompleksa postoje također tragovi grobova dokazani geofizičkim metodama.

Grobne cjeline otkrivene su unutar tlorisa sjeverne i južne prostorije, ali i ispod njege. Dakle, tijekom korištenja crkve, ali i prije njezine gradnje. U 145 grobnih cjelina, od kojih je samo dio istražen i proučen, otkriveno je dovoljno pokretnih nalaza, koji daju pouzdane vremenske okvire unutar kojih je obavljano pokapanje pokojnika. To je pouzdan raspon 11. – 14. stoljeća, koji su istraživanja dopunila novim spoznajama. Naime, u to nas uvjeravaju nalazi novca datiranog nakon 1520. godine (MIA 4, Ilkić: 133, kat.br. 31), kao i ukopi nastali kod razgradnje crkve nakon te godine, u kojima je pronađena keramika iz vremena između 1520. godine i 17./18. stoljeća (MIA 4: 51).

Posebno vrijednim spoznajama držimo rezultate proučavanja mogućeg naslovnika crkve koju dovodimo u svezu s toponimom *Kliškovac*. Prema mišljenju istaknutog mađarskog povjesničara P. Engela, na području današnjeg Suhopolja bilo je srednjovjekovno selo *Szentendre* (Engel, 2002: PC CD ROM; Kirchhoffer, 2011: 31. bilj. 20) koje je imalo tjedni sajam, a tu je ujedno bila Župa sv. Andrije spomenuta 1257. i 1334. (Tkalčić, 1874: 84; Buturac 1984: 60). Postoji mogućnost da se crkva sv. Andrije (*mađ.* *Szentendre*) nalazila na položaju *Kliškovac*, jugozapadno od središta Suhopolja (MIA 4, Kirchhoffer, 2011: 33, bilj. 33), dakle na položaju koji je čuvao ostatke sakralne građevine otkrivene tijekom arheoloških istraživanja.

Karta 2. Detalj srednjovjekovne Slavonije s naseljem Szentendre (prema Engel, 2002: PC CD-ROM)

Bioarheološke karakteristike populacije

Rezultati antropološke analize provedene na ljudskom koštanom materijalu s nalazišta Suhopolje – *Kliškovac* sugeriraju da je život u srednjovjekovnom naselju bio pun neizvjesnosti i tegoba. Velika učestalost alveolarnih bolesti i zubnog karijesa upućuju na vrlo nisku razinu oralne higijene, ali i relativno lošu i nekvalitetnu prehranu, temeljenu poglavito na žitaricama. Bitno kraći prosječni životni vijek kod žena rezultat je komplikacija nastalih tijekom i nakon poroda, dok je prisutnost anemije i zaraznih bolesti posljedica loših higijenskih uvjeta i neadekvatne prehrane, što je izrazito negativno utjecalo na zdravstveno stanje cjelokupne populacije. Osim toga, patološke promjene na zglobovima i kralježnici sugeriraju da su stanovnici ovog dijela Slavonije morali ulagati iznimno velike količine fizičkog napora kako bi osigurali uvjete nužne za život. Prisutnost brojnih perimortalnih ozljeda na kostima srednjovjekovnih stanovnika naselja koje je prethodilo današnjem Suhopolju svjedoči o visokom stupnju nesigurnosti te govori u prilog činjenici da je međuljudsko nasilje bilo gotovo uobičajena pojava u analiziranoj zajednici (Novak, Bedić, 2011: 167-174).

Zaključak

Položaj naselja, možda srednjovjekovnog Sv. Andrije, dokazan je geofizičkim metodama istraživanja oko 300 m sjeverno od otkrivenog kompleksa višeslojnog groblja i gotičke crkve. U budućnosti bi bilo potrebno arheološkom metodologijom i interdisciplinarnim istraživanjima prepoznati karakter i vremenski okvir postanka i trajanja tog naselja koje se u toponimiji navodi kao „turski grad“. Čini se logično da je naselje kontinuirano korišteno od 10. stoljeća do ranoga novoga vijeka i da je njegova populacija postupno popunjavala groblja tijekom triju horizonata prije i nakon izgradnje župne crkve, vrlo izvjesno posvećene sv. Andriji. O gotičkom karakteru crkve potvrde nalazimo u detalju mrežišta bifore (sl. 10 – 12) te dragocjenom nalazu kovinske nauglice od nabožne knjige koja se može pouzdano datirati na svršetak 15. stoljeća (sl. 14).

Iz priloženog sažetog prikaza razvidno je da je otkrićem *Kliškovca* kraj današnjeg općinskog naselja Suhopolja tvarno dokazana dragocjena uloga toponimije kao nezaobilazno važnog izvora u traganju za slojevitom kulturno-povijesnom prošlošću u našem slučaju, podravskog dijela Slavonije. Stoga je Suhopolje – *Kliškovac* – doista primjer spašene prošlosti za budućnost!

Literatura

- Brunšmid, Josip. Hrvatske sredovječne starine, *VHAD* n.s. VII (1903-1904), 1904: 30-97.
- Buturac, J., Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU*, knj. 59, Zagreb, 1984: 43-108.
- Engel, Pál., Magyarország középkor végén, PC CD-ROM, Budapest, 2002.
- Ilkić, Mato. Nalazi seobe naroda i ranog srednjeg vijeka iz Sotina, *Pril. Inst. arheol. Zagrebu*, Vol. 24, 2007: 277-288.
- Ilkić, Mato. Numizmatički nalazi s lokaliteta Suhopolje – *Kliškovac*, u: *MIA* 4, 2011: 131-133.
- Ilkić, Mato. Numizmatički nalazi s područja Ljupča, 152181, u: *Župa Ljubač: Zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih kotara*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017.
- Jakšić, Nikola. Materijalni odrazi Kolomanove vojne u Sjevernoj Dalmaciji, *Povj. pril.* Zadar, 1998: 269-286.
- Kirchhofer, S. *Kliškovac* i Suhopolje u srednjovjekovnoj Virovitičkoj županiji, u: *MIA* 4, 2011: 25-35.
- Ljubić, Šime. O napredku arheološke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji, u: *U proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 80, Zagreb, 1885: 148-164.

- Mirnik, Ivan. Coin Hoards in Yugoslavia. *British Archaeological Reports, International Series*, Oxford 95, London, 1981: 369-379.
- Mirnik, Ivan. O numizmatičkoj topografiji Virovitičkog kraja, *Virovitički zbornik 1234 – 1984: zbornik radova sa Znanstvenog skupa „Virovitica u prošlosti i sadašnjosti“*, Virovitica, 2. – 3. 10. 1984., Virovitica, 1986: 107-112.
- Novak, Mario i Bedić, Željka., Bioarheološke karakteristike srednjovjekovne populacije s nalazišta Suhopolje-Kliškovac, u: *MIA 4*, Zagreb, 2011: 167-174.
- Šlaus, Mario, 2007a, *Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Kliškovac*, stručni izvještaj, EP – 119-01/07 (dokumentacija IARH).
- Šlaus, Mario. 2007a, *Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Kliškovac*, stručni izvještaj, EP – 130-10/07 (dokumentacija IARH).
- Šlaus, Mario, Novak, Mario. Analiza trauma u srednjovjekovnim uzorcima iz Kliškova i Crkvara / An analysis of traumas in medieval samples from Kliškovac and Crkvari, *Pril. Inst. arheol. Zagrebu*, Vol. 23, Zagreb, 2006: 213-228.
- Šlaus, Mario, Novak, Mario, Vyroubal, Vlasta, Bedić, Željka, Premužić, Z. 2008, *Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Kliškovac*, stručni izvještaj, EP – 151 – 10/08 (dokumentacija IARH).
- Tkalčić, I. K., *Povijestni spomenici zagrebačke biskupije / Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis: XII i XIII stoljeća = saec. XII & XIII*, Zagreb, 1874.
- Tomičić, Željko. *ZVONIMIROVO I JOSIPOVO groblja starohrvatskog doba u Virovitičko-podravskoj županiji*, Zagreb – Virovitica, 1997.
- Tomičić, Željko. Suhopolje – Kliškovac: Od toponima do arheološke spoznaje!, *Starohrvatska prosvjeta*, III serija, sv. 36, Split, 2009: 229-245.
- Tomičić & al. 2008, Ž. Tomičić, M. Dizdar, K. Jelinčić, Kliškovac – Terezovac – Suhopolje. Od mjestopisa do arheološke spoznaje! Rezultati arheoloških istraživanja od 2005. do 2008. godine, (katalog izložbe), Suhopolje, 2008.
- Tomičić, Ž., Jelinčić, K., Turkalj, K., Mahović, G., Suhopolje – Kliškovac 2008. g., *Annales Instituti Archaeologici*, V, Zagreb, 2009: 58-64.
- Tomičić, Ž., Jelinčić, K., Turkalj, K., Mahović, G., Suhopolje – Kliškovac, arheološka istraživanja 2009. g., *Annales Instituti Archaeologici*, VI, Zagreb. 2010: 33-40.
- Tomičić, Željko – Jelinčić, Kristina, *Suhopolje – Kliškovac od mjestopisa do arheološke spoznaje*, *MIA 4*, Zagreb, 2011.

Kratice:

MIA Monographiae Instituti archaeologici (Zagreb)
Povj. pril. Povijesni prilozi, Zadar

Suhopolje – Kliškovac – an Example of the Past Saved for the Future

Summary

Included in the interdisciplinary scientific field, contemporary archaeology achieves remarkable accomplishments. In the spirit of the title of the professional and scientific symposium – *The Past Saved for the Future*, the author creates a concise picture of a multi-layered archaeological cultural and historical site near the settlement Suhopolje in the Drava Valley, at the position of *Kliškovac*. The focus of the author's interest was the toponym *Klisa*, contained in the name of *Kliškovac*, which has preserved the memory of the existence of the mediaeval sacral building (Lat. *ecclesia*) and settlement (*vac* – *vas* – village) that had evidently been destroyed during Ottoman conquests of Slavonia at the beginning of the 16th century. Mediaeval churches built across spacious Ottoman Empire have been named *klisa* or *kilisa*, which originates from Greek word *ecclesia* overtaken by the Romans. Individual archaeological finds and skeleton remains in the profile of the railway near Suhopolje have determined a reliable place for archaeological and multidisciplinary research, which in the period 2005–2009 confirmed the author's assumption of the existence of a mediaeval church and accompanying cemetery with three burial levels, as well as a nearby settlement. The research of *Kliškovac* included the following: parallel remote interpretation; geophysical surveys; historical search for possible oikonym or patronymic; bioanthropological analyses; numismatic interpretation; detailed digital documenting; conservation analysis of various materials (metal; ceramics; stone); as well as scientific, exhibition and publicist activities. Archaeological search has resulted in valuable knowledge that has actually saved the image of a fraction of the past (10th – 16th/17th ct.) of Slavonia, which is currently being valued for the future, in which it is hoped to continue research, and to protect and present a new value added to the tourism offer. It is of high importance that, in addition to the public research Institute for Archaeological Research of the Republic of Croatia as research holder, the mentioned process of the search for the past was recognized by the Municipal Directorate of Suhopolje; the Foundation for Science of the Croatian Academy of Science and Arts; the Ministry of Science and the Ministry of Culture of the Republic of Croatia; and the Directorate for the Protection of Cultural Heritage, Conservation Department in Požega.

Keywords: Suhopolje; toponymy; *Kliškovac*; church and graveyard; Middle Ages; New Era; archaeology; anthropology.

Akademik Željko Tomičić
Ulica Antuna Šoljana 3, 10090 Zagreb
ztomicic@iarh.hr